Lagligt Våld Via Lagen

Legostadgan (även kallad Tjänstehjonsstadgan eller Legohjonsstadgan) var en lag i Sverige som reglerade förhållandet mellan husbonde och tjänstehjon (anställda).

Genom taxesystemet 1723, där pigor och drängar förbjöds att ta emot eller begära högre än ett visst belopp som lön, sjönk statusen och snart var det endast de som var ekonomiskt tvungna som tog tjänst som piga eller dräng.

Legostadgan

Den första allmänna legostadgan kom år 1664, och ersattes med nya stadgor flera gånger. Stadgan från 1664 delade in allmogen på landet i husbönder och tjänstetagande och stadgade att de förra skulle erbjuda de senare laga försvar, dvs årstjänst. Vid denna tid hade pigor och drängar inte låg social status, tjänsten betraktades som ett sätt för unga människor att träffa partners att gifta sig med medan de lärde sig de sysslor de skulle behöva kunna till att sätta upp ett eget hushåll. Genom taxesystemet 1723, där pigor och drängar förbjöds att ta emot eller begära högre än ett visst belopp som lön, sjönk statusen och snart var det endast de som var ekonomiskt tvungna som tog tjänst som piga eller dräng.

Den senaste stadgan år 1833 var med revideringar officiellt gällande lag ända till den 24 oktober 1926, då den avskaffades efter att sedan länge ha spelat ut sin roll. 1944 fick lagen en modern efterträdare i form av Hembiträdeslagen, som i sin tur 1971 följdes av lagen om husligt arbete.

Legostadgan reglerade även tjänstetvånget fram till 1885. Det innebar att varje arbetsför person var skyldig att arbeta för sin försörjning om han inte kunde försörja sig på annat sätt. Fram till 1919 kunde även polishämtning ske om den anställde lämnat sin arbetsgivare innan kontraktsåret var över.

Den första allmänna legostadgan kom år 1664, och ersattes med nya stadgor flera gånger. Stadgan från 1664 delade in allmogen på landet i husbönder och tjänstetagande och stadgade att de förra skulle erbjuda de senare laga försvar, dvs årstjänst. Vid denna tid hade pigor och drängar inte låg social status, tjänsten betraktades som ett sätt för unga människor att träffa partners att gifta sig med medan de lärde sig de sysslor de skulle behöva kunna till att sätta upp ett eget hushåll.

Legostadgan reglerade även tjänstetvånget fram till 1885. Det innebar att varje arbetsför person var skyldig att arbeta för sin försörjning om han inte kunde försörja sig på annat sätt. Fram till 1919 kunde även polishämtning ske om den anställde lämnat sin arbetsgivare innan kontraktsåret var över.

Rätten att aga den anställde inskränktes med 1833 års legostadga till att omfatta pojkar under 18 och flickor under 16, vilka kunde agas fram till 1920.

Husaga i Sverige var den rättighet som en husbonde hade att bestraffa sina tjänare med fysiskt våld. År 1858 begränsades husagan så att det bara var tillåtet att slå pojkar under 18 år och flickor under 16 år. År 1920 avskaffades husbondens rätt att slå sina anställda helt.

Före år 1858 hade husbonde och matmoder enligt tjänstehjonsstadgan laglig rätt att slå sitt anställda (tjänstehjon)

Före år 1858 hade husbonde och matmoder enligt tjänstehjonsstadgan laglig rätt att slå sitt anställda (tjänstehjon). Detta var tillåtet så länge hjonet inte skadades "så, att det varder därav lamt eller lytt”

Husaga i Sverige

Husaga i Sverige var den rättighet som en husbonde hade att bestraffa sina tjänare med fysiskt våld. År 1858 begränsades husagan så att det bara var tillåtet att slå pojkar under 18 år och flickor under 16 år. År 1920 avskaffades husbondens rätt att slå sina anställda helt.

Före år 1858 hade husbonde och matmoder enligt tjänstehjonsstadgan laglig rätt att slå sitt anställda (tjänstehjon). Detta var tillåtet så länge hjonet inte skadades "så, att det varder därav lamt eller lytt”

Den första motionen om att avskaffa husagan lades fram på 1847 års riksdag av Lars Johan Hierta. Rätten att utdela husaga stred, framhöll han, mot principen om likhet inför lagen. I och med undertecknandet av kontraktet mellan husbonde och tjänare inträdde "en så stor olikhet inför lagen, att den ene kunde med fysiskt våld misshandlas av den andre utan att äga rätt till lagligt klagomål, förrän misshandeln överskridit en viss gräns. Denna makt är", konstaterade Hierta, "intet annat än penningens övermakt över arbetet; det är penningaristokratien i dess råaste skepnad. Det är en ännu återstående lämning av träldomen." I samma ämne väcktes motion i bondeståndet av Gustav Glad från Västerbottens län. Han vittnade och intygade "att mången husbonde av hat, hämnd, andra människors förtal, lögner och mera dylikt straffar sitt tjänstehjon allt under täckmanteln av en måttlig husaga".

Lagutskottet ansåg sig dock inte kunna tillstyrka husagans avskaffande, då husbonden i så fall skulle berövas nödvändiga möjligheter att förmå "ett lättjefullt, eller olydigt tjänstehjon, på vilket allvarsamma föreställningar icke hjälpte, att fullgöra sina åligganden". Någon fara för missbruk av denna husbonderätt kunde utskottet inte se. Den var ju kringgärdad med så kraftiga inskränkningar, och ett tjänstehjon som blivit misshandlat hade ju alltid möjlighet att klaga inför domstol

Senare förslag

Hierta förnyade sin motion på 1850 års riksdag. Samma dag avgav Adolf Fredrik Granfelt en motion i samma syfte som Hierta och framhöll att husagan hade en nästan lika skadlig inverkan på husbönderna som på tjänarna, då den hos husbönderna orsakade "råa seder, nyckfulla, häftiga och grymma lidelser och förakt för människovärde". Även i borgarståndet motionerades i samma syfte, men lagutskottet stoppade även denna gång förslaget.

På 1853 års riksdag togs frågan upp i bondeståndet av Johan Johansson från Örebro län, som särskilt reagerade mot att inspektörer, rättare, ladufogdar med flera pryglade gårdens tjänare "efter alla konstens regler", ibland så illa att läkarhjälp måste anlitas. Lagutskottet fann dock även denna gång att tiden för husagans avskaffande ännu inte var inne

Avskaffandet

På 1856–1858 års riksdag återkom både Lars Hierta och Johan Johansson med motioner i ämnet. Lagutskottet avstyrkte dem med den huvudmotiveringen att tjänstehjonet ännu i allmänhet betraktades "såsom medlem av familjen", och därför borde familjefadern ha laga rätt att ge tjänaren samma slags tillrättavisningar som familjens övriga medlemmar.

Hierta framhärdade dock, och resultatet av de första överläggningarna i ståndens plena blev att ärendet remitterades till utskottet för förnyad behandling. Utskottet gick då en medelväg och föreslog husagans avskaffande för tjänstehjon av mankön över 18 år och av kvinnkön över 16 år. Detta blev också innebörden av den nya lagen 1858.

År 1920 avskaffades husagan helt och hållet. Barnaga förblev dock lagligt i Sverige fram till år 1979.

Från 1500-talet till 1800-talet fanns ingen fri skola för befolkningen, utan skolan var begränsad främst till ett fåtal barn. Trots detta var aga i utbildningssyfte vanligt mot barnen. Under denna tid var idén att aga för att disciplinera och utbilda elever en mycket mer omfattande tanke, där agan också ibland kunde vara mycket extrem. Ett exempel på detta var hur två personer i slutet av 1600-talet sattes i "skolhäktet" utan mat och vatten i ett halvt eller ett helt dygn, efter de hade på ett "okristet sätt kastat tärning nära en kyrka".

Under denna tid var religionen väldigt viktig i skolan. Skolan var en del av kyrkans organisation där lärarna var kunniga i religion, och den huvudsakliga uppgiften var att utbilda barnen till präster.

1560–1600

Vid reformationen började skolan reformeras och förändras för att skilja sig mot den tidigare katolska kyrkan i landet, och därmed började långsamt närma sig en mer lagförd och institutionell organisation, med egna stadgar och regler. Med detta började disciplineringen i skolan skärpas vilket ledde till att kroppslig bestraffning blev praxis för utbildningen i nästan alla delar av undervisningen och började användas även till mindre överträdelser. I skolordningen från 1561, som utökades något 1571 av den evangelisk-lutherska ärkebiskopen Laurentius Petri, betonades lärarens roll i skolan, vilken inte bara skulle vara en kunskapsförmedlare utan även ett exempel för eleverna att efterlikna.

I skolordningen poängteras att läraren skulle vara självkontrollerad och använda tålamod och karaktärsstyrka som en buffert mot oöverlagd fysisk och verbal styrka. Det betonas även att om det är nödvändigt, kan slag med exempelvis ris göras, men det ska i sådana fall utföras på ett kontrollerat vis. Vid denna tid var alltså aga tillåtet, men skulle i sådana fall användas med stor försiktighet och aldrig som förstahandsalternativ. I samma ordning gavs detaljerade instruktioner om huruvida aga skulle tillämpas korrekt och när. För mindre grova överträdelser kunde eleven få muntliga varningar, men även inlåsning i skolhäktet, samt bli slagen med ris eller färla. Vid upprepade förbrytelser eller vid grova förbrytelser kunde eleven dock bli dömd till dödsstraff.

Mot slutet av 1600-talet finns det många källor som dokumenterar elever som gjort regelbrott och därför fått repressalier, där flera elever har fått inlåsning i skolhäktet som bestraffning. Skolhäktet betraktades ofta som ett hårdare straff jämfört med slag från exempelvis färla eller ris.

1600-talet

I skolordningen från 1611 skrevs det om ekonomisk bestraffning om exempelvis läxor inte har gjorts och hur det är högst olämpligt, då skadan det kan göra är alltför stor. Samtidigt fastslog ordningen hur det dock var okej med att ta bort delar av sockenhjälpen som eleven fick. Om en elev dock var duktig och sedlig kunde den även få belöning med hjälp av socken och kunde bli tilldelad den mest lukrativa socknen. Därför blev socknen en stor del av skolans belöning- och straffsystem. I stadgarna från Strängnäs Gymnasium fastställdes det att om en elev bröt mot reglerna, som exempelvis att utebli från en lektion, skulle den "straffas med stryk".

Mot slutet av 1600-talet finns det många källor som dokumenterar elever som gjort regelbrott och därför fått repressalier, där flera elever har fått inlåsning i skolhäktet som bestraffning. Skolhäktet betraktades ofta som ett hårdare straff jämfört med slag från exempelvis färla eller ris.

1700-talet

Under 1700-talet och upplysningen som följde förändrades synen på aga, där skolan fortfarande tyckte agan var en viktig del av barnets uppfostran, men användningen av den rationaliserades. Nu försökte skolan betona vikten av att bestraffningen skulle ske på rimliga grunder, där barnet också skulle förstå konsekvenserna av dens handling. På det viset hade synen på skolagan och disciplineringen av barn förändrats och mildrats, vilket kan ses som ett stort steg till mindre kollektiva bestraffningar och mindre fysisk våld.

På 1800-talet gjordes troligtvis de största förändringarna av disciplineringen av eleverna, där flera olika former av skolaga förbjöds, som exempelvis skolhäktet, skamstraff, och förlöjligande strategier. I 1820 års skolordning stod det hur lindriga regelbrott skulle straffas med varningar eller tilltal, och grövre med nedflyttning till skolsalen olika länge beroende på brottets natur.

Under 1700-talet och upplysningen som följde förändrades synen på aga, där skolan fortfarande tyckte agan var en viktig del av barnets uppfostran, men användningen av den rationaliserades.

1800-talet

På 1800-talet gjordes troligtvis de största förändringarna av disciplineringen av eleverna, där flera olika former av skolaga förbjöds, som exempelvis skolhäktet, skamstraff, och förlöjligande strategier. I 1820 års skolordning stod det hur lindriga regelbrott skulle straffas med varningar eller tilltal, och grövre med nedflyttning till skolsalen olika länge beroende på brottets natur. Fysisk aga för lindrigare brott kunde ges av lärare till elever under gymnasienivå, men grövre brott skulle ges av rektor eller efter beslut från kollegiet. Äldre elever i gymnasiet kunde inte bli bestraffade med fysisk aga, men kunde bli straffade med förvisning av lektionen eller bli relegerade. De kunde också förlora sin chans till stipendium.

Orsakerna till bestraffning var många, som exempelvis att eleven skulle lyda läraren ovillkorligt, vara ren och i gott skick, och komma i tid. I 1820 års skolordning stärktes också kontrollen utanför skolan, där kortspel och spel med tärning var förbjudet för eleverna, både offentligt och hemma. I samma ordning lades även till ett ordningsbetyg för eleverna, vilket innebar att eleverna inte längre bara skulle bli betygsatta för de klassiska undervisningsområderna, utan nu även sitt beteende.

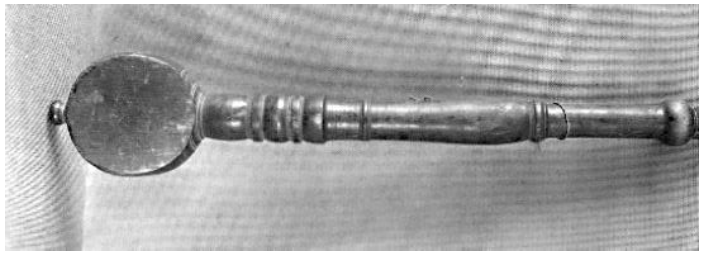

Skolaga i Sverige förbjöds helt i folkskolestadgan från den 1 januari 1958. I den svenska folkskolan var skolaga vanligt förekommande fram till slutet av 1800-talet, men började därefter gradvis minska. Även därefter förekom dock exempelvis örfilar, drag i öronen och rottingslag över fingrarna. Detta inträffade oftast när eleven överträtt gällande ordningsregler, eller på annat sätt enligt lärarens förmenande uppträtt olämpligt.

De vanligaste slagredskapen som använts inom skolaga har varit slag med färla och ris, vilka har använts flitigt mot vanligtvis mindre förbrytelser av regler. Dess regler om användningen har inte bara förändrats utifrån deras specifika redskap utan har även förändrats utifrån skadan de kan utgöra. Exempelvis bestämdes det år 1942 att aga inte fick skada eleverna, vilket innebär att dess användning begränsades.